

Optimizmus a Tragédiában

Hubay Miklóstra emlékezve

A Farkasréti temetőben május 27-én vettünk búcsút Hubay Miklóstól (Nagyvárad, 1918 – Budapest, 2011). A katolikus egyházi szertartás keretében több értő és baráti méltatás hangzott el a drámaíró, műfordító, esszéista, forgatókönyvíró, egyetemi tanár életművéről. Ezeket hallgatva felidéztem találkozásainkat Rómában (a „Triznya kocsmában”) és itthon; baráti eszmecseréinket magyar és francia írókról, költőkről, műfordítási problémákról.

Két dedikált Napló-kötetét őrzöm. A *Napló nélkülem* (1978) dedikációját idézem: „Szabó Ferencnek, baráti szeretettel, a Triznya kocsmában együttléteink emlékére, Róma, 1979, augusztus.” A *Végtelen napjaim* (1996) naplójegyzeteket pedig így ajánlotta: „Szabó Ferinek Budán és szinte Rómában, szeretettel, tisztelettel, 96. jún. 6.”

Kevéssel e dátum után, 1996 Nagyboldogasszony napján, Tokajban vettem át Hubay Miklóstól, aki akkor a Magyar PEN Club elnöke volt, az Illyés Gyula-díjat, amely a Magyar PEN Club és a párizsi *Société des Gens de Lettres* közös kitüntetése volt. A díszoklevélen olvasható: „az Illyés Gyula-díj ez évi kitüntetettje **Szabó Ferenc S.J.** költő és filozófus, aki a magyarországi olvasóközönségtől távol, hazai visszhangra nem is számítva, évtizedeken át folytatta bámulatosan gazdag írói munkásságát, amelyben kiemelt helyet foglalnak el a XX. századi nagy francia költők és ihletett teológusok fordításai és elmélyült kritikai ismertetésük.”

A temetési szertartás során, Miklós hosszú és tekervényes életútjának és drámaírói munkásságának méltatásakor többen megjegyezték, hogy Madách művének elmélyült elemzése, *Az ember tragédiájának* tanulmányozása szinte egész életén keresztül egyik állandó intellektuális foglalkozása – élvezete – volt. A *Napló nélkülem* központi része: „A Tragédia margójára” (267-322) valóságos történelem- és létfilozófia. A *Tragédiát* elemző, értelmező naplójegyzetekben Miklós kifejezte saját világnézetét is. A tulajdonképpeni naplójegyzetek mellett (amelyekből nem hiányzik a szenvedés, a sértettség, a szorongás, szerelmi nyomorúság), egy másik síkon a „gyémántkőszőrűs” villogó reflexiói, mély eszmélődései olvashatók. Ilyenek a *Tragédia* margójára írt jegyzetek. Megjegyzem a Madách művét újabban megcsonkító értelmezések-színrevitelek szerzői tanulhatnak a drámaíró Hubay értelmezéséből! De engem most

a naplójegyzetek áttételes vallomásai, filozófiája és teológiája ragadtak meg. A *Tragédia* színeit újra meg újra átélmelegedő drámaíró az emberiség álomban látott és valódi történetét egybevetve, a különböző értelmezéseket megrostálja: optimizmus – pesszimizmus, Isten jelenléte – távolléte, Isten és vetélytársa: Lucifer, a Rossz problémája, a teremtés és a történelem célja, értelme, első és második ősbűn, emberi jövő stb. Ilyen témákat feszegetnek a tömör jegyzetek.

Ádám mindig bukik. „A történelmi színek legutolsójában történik valami rendkívüli: Ádám megundorodva a nőtől visszariad a szerelmi aktustól. Az az Ádám, akinek minden eddigi történelmi kalandja egyúttal szerelmi kaland is volt. (...) Ádám, akinek ágyékából fakad az emberi faj, nőgyűlölettel a szívében ébred fel az álmából. Ez volt a közvetlen *drámai* előzménye, indítéka annak, hogy Ádám nem akar utódot, hogy nem akarja az emberiséget.” (304) Hubay eszmélődéseiben gyakran visszatér az utolsó, tizenötödik színhez. Itt az álmából felébredő Ádám a lenni vagy nem lenni, a lét és a semmi kérdéseivel viaskodik, mint az egzisztencialista filozófusokat (Sartre, Camus) ismerő, fordító Hubay. „Ádám nemcsak a jövő álmai közül tápázkodott fel, amikor 'álomittasan' – mint Madách az instrukcióban írja – kibújik a kunyhóból és felmegy a sziklára, hogy a kábaságnak és a luciditásnak ebben a pillanatában felismerje az egyetlen logikus és férfias lépést: a *semmibe-kilépést* – hanem Ádám (ez lényeges) Éva mellől kelt most fel, tehát azok a soha beteljesülni nem tudó történelmi álmok, az egyiptomi szintől az eszkimó színiig, amelyekben (ez is nagyon lényeges) Ádám Évát mindig ölelni akarta, de soha nem jutott el a beteljesült szerelemig. (...) Hát igen, Ádám akkor lépne bele a fekete semmibe, amikor nincs többé kedve – így mondja – a 'hiú enyelgéshez'. Ebben a pillanatban egy 'frigid' férfi áll a sziklán.” (309-310)

Mélyreható meglátás: „*Az Isten tragédiája*. Ádám útja, álma, ébredése, öngyilkossági kísérlete, az Isten számára még megrázóbb kell, hogy legyen, mint az ember számára. Hiszen egy apa számára a gyermekei életének abszurditása, értelmetlensége, végessége a halálban: megrendítőbb, mint a gyermekek számára.” (310)

Sokat kommentálták a *Tragédia* végén felhangzó isteni biztatást: „*Ember, küzdj!*” Miután Ádám végignézte küzdötté nehéz álmaiban az emberiség történetét, és

kétségbeesik, „mit ér ez a szó?” – veti fel a kérdést Hubay. Amikor e szó elhangzik, az a pillanat „nemcsak a történelmi álmok vége, hanem a reális történelem kezdete”. Újrakezdődik a világtörténelem. „Így még iszonyúbb lesz az ember tragédiája.” Amikor belátja, „hogyan nem lehet megakadályozni, még öngyilkosság árán sem, hogy az emberfaj, ez a sárkányfogvetemény elkezdje oly céltalan sarjadását – Ádám leroskad.” De az Úr parancsára a földre roskadt Ádám „fel fog emelkedni, és el fog indulni...” (311-312) Hubay még tovább eszmélődik a kezdődő történelem értelméről, a várható emberi jövőről. Megjegyzi: „Isteni optimizmus kell az Úr utolsó szavaihoz. Biztatni Ádámot...Csak rajta! Ember, küzdj! Honnan veszi az Isten ezt az optimizmust?” Talán Ádámtól, vagy Lucifertől, aki Isten ellenlábasa, és Isten lejáratását célozta. (316-17).

Hubay a fiatal Camus „abszurd emberénél”, Szi-szüphosz mítoszána köti ki. „Mert Ádám a sziklán: az abszurd ember.” (321) És ehhez kapcsolódik pár lappal előbbi jegyzete (317): „Camus és Dosztojevszkij. Vajon nem találó-e Madáchra is, mint kortársára, Dosztojevszkijre, Camus szemrehányása? – melyet Pilinszky János idéz (idézi, hogy cáfolhassa), ilyenformán: 'Albert Camus...szemére veti Dosztojevszkijnek, hogy fölismerve a világ abszurditását, mégse írt abszurd regényt, hanem a hit vigaszába menekült. Csak hogy a világ abszurditásának a fölismerésén túl – és épp a menekvés irányában – van egy még következetesebb, ha úgy tetszik még abszurdabb lépés, s

ez a világ képtelenségének a vállalása.’ (Pilinszky: Ars poetica helyett. Nagyvárosi ikonok.)”

* * *

Miklós barátom világnézetét nem firtatom tovább. De a *Tragédia* végkifejletének értelmezéséhez egy (teológiai) megjegyzést teszek, amit sokan figyelmen kívül hagynak. Éva bejelentése miatt „biztosítva már a jövő”: „Anyának érzem, oh Ádám, magam.” Éva további szavai pedig a keresztény hit tanítására, az ún. ősevangéliumra (Ter 3, 14-15) utalnak:

*„Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, aki eltörül.
Testvériséget hozván a világra.”*

Az Úr megátkozta a kígyót (Sátánt), ellenségeskedést vet közéje és az asszony ivadéka közé, aki majd (Ő a megígért Messiás) eltörölja magát. Az egyházatyák értelmezése szerint a kígyót tipró Asszony Mária, illetve Fia, Krisztus, az új Ádám, aki helyreállítja a jónak teremtett és a bűnnel elrontott teremtést. Szent Pál (Róm 5, 12-19) majd kidolgozza az Ádám és Krisztus párhuzamát, a paradicsomi bűnbeesés és a Krisztus által hozott kegyelem ellentétét: ahol eláradt a bűn, túláradt a kegyelem! Isten újjáteremti a világot, az emberi történelem vége, beteljesedése a feltámadás lesz (1Kor 15). Ez a hit a keresztény reménység alapja.

